

'אלא אדם בכור הוא דבעי קבורה, פשוט לא בעי קבורה?!' – וכיון שהקבורה דין בכל אדם ולא דוקא בבכור, אין מסתבר להצריך בכור-בהמה קבורה משום שהוקש לבכור אדם, שהרי אין הקבורה דין בבכור אלא באדם (כנ"פ. וצ"ב בפירוש רבנו גרשום).

דף יג

'רב ששת אמר... הא ר' אליעזר דמקיש (כצ"ל), הא רבנן דלא מקשי'. נראה שרבנו גרשום מפרש דברי רב ששת דלא כשאר ראשונים, שיעיקר זמן המצוה הוא לאחר שלשים, אלא שאם פדה קודם – לא עבר על מצוותו. ואולם משמע שלפי המסקנא נדחו דברי רב ששת וזמן מצוותו מתחיל מיד. ואעפ"י שבעצם אפשר עדיין לפרש כרב ששת, אך כיון שעל כרחנו לומר 'הא רבנן הא ר"א', שוב אין הכרח להוציא 'לאלתר' ממשמעו הפשוט. נמצא שלהלכה אין הבדל בין פירוש רבנו גרשום לשאר המפרשים.

'אי הכי מכאן ואילך או פודהו או עובר עליו מיבעי ליה'. משמע שלפי מה שאנו נוקטים שמצוה לפדותו לאלתר, אם אינו רוצה לפדותו – מצוה לעורפו לא לתר, ואינו ממתין עם העריפה עד לאחר שלשים יום – שאם ממתין מה מקשה הגמרא, הלא יש לפרש הברייתא כפשוטה. וכבר העירו אחרונים על לשון הרמב"ם (בכורים יב,ו) שאין נראה כן מפשטות דבריו. ויש מי שכתב (שבת הלוי. מובא לעיל י:) שאם רוצה לפדותו אלא שאין לו במה לפדות – ממתנין לו עד שלשים יום. לאחר שלשים – אין ממתנינים לו כלום וחייב לפדות או לערוף. אבל אם אינו רוצה כלל לפדותו – צריך לעורפו לאלתר.

אך עדיין יש לשאול מה מקשה הגמרא, הלא מ"מ יש אופן שמצות עריפה תלויה ביום שלשים, ושפיר מתפרשת הברייתא שאין להמתין לאחר ל' מפדיה או מעריפה.

ונראה לבאר שיטת הרמב"ם כפשטות דבריו שאין חיוב עריפה אלא לאחר ל', וטעם הדבר כיון שזמן המצוה נמשך עד שלשים יום ואינו עובר עליו כששוהה זמן זה, הלכך אין אני קורא בו 'ואם לא תפדה', שהרי עוד לא עבר על מצות פדיה, וממילא לא נתחייב בעריפה. [וצ"ב מהו מקור לזמן שלשים, הלא רבנן לא מקשי לבכור אדם. ושמו מדרבנן הוא, משום השבת אבדה נתנו לו זמן עד שימצא שה שלא יפסיד חמורו, כדאמרינן (להלן כח.) לענין אכילת בכור בהמה טהורה שנתנו לו זמן שלשים יום מאותו הטעם]. אמנם נראה שאם ערף תוך שלשים – קיים המצוה, שהרי כשעורף ודאי שוב לא יפדה.

ונראה שהרמב"ם גרס בקושיית הגמרא 'אי הכי מכאן ואילך או פודהו או עורפו או עובר עליו מיבעיא' [או שמא רק 'או עורפו או עובר עליו מיבעיא']. ושו"מ שכן גרס רבנו גרשום (וכע"ז בחזו"א. ונ' שחסרה שם תיבת 'או'). והקושיא היא, אם כוונת הברייתא לומר שמצות פדיון זמנה תוך שלשים, א"כ העיקר חסר מן הספר, שהיה צריך לומר שמכאן ואילך עובר אם לא פדה ולא ערף [ומה שנכתב בגליון על ר"ג, שלרב ששת אין מועיל פדיון לאחר ל' – אין נראה כלל]. וגם לפי הגרסא שלפנינו יש לפרש כאומר ליתני פודהו וכו' או עובר עליו (ומצינו כדומה לזה, שצינו תחילת המאמר וכאילו אמרו "וכו" – ע' תוס' מעילה יב: ד"ה חלב; גטין פ: ד"ה ז), כלומר יאמר את האפשרות השלישית מלבד פדיה ועריפה, שהיא עיקר הנושא.

'מצות יעידה קודמת למצות הפדייה שנאמר אשר לא יעדה והפדה'. יש מפרשים שמצות פדייה מוטלת על האדון, לסייע בפדיונה לצאת. ואף על פי שיוצאת בעל כרחו אעפ"כ מקיים מצוה בדבר, כי מצד הדין ראוי היה לו לקבל בפדיונה לפי שוויה עכשיו, שהיא גדולה ובעלת מלאכה [וגם היה בדין

שיקבל בחזרה דמי שיהיו המעות שנתן לאביה כשקנאה, והרי המתנת המעות שוה כסף. עפ"י החינוך ומנ"ח מד, וציוותה תורה עליו לסייע בפדיונה ולחשב לפי כסף מקנתה המועט (עפ"י ספר יראים רפה; דעת זקנים ורא"ם – משפטים). ויש מי שכתב שבאופן זה ששוה עתה יותר, אין כופים את האדון לקבל פדיונה אלא לפי שוויה הנוכחי, אלא שמצוה עליו להתרצות לקבל כפי חשבון כסף מקנתה (עפ"י מנחת חינוך מד. וצ"ב מדוע לא נכפהו על מצוה זו כבשאר מצוות, ועד שנכפהו בגופו נכפהו בממונו – ביציאתה). ויש מפרשים שוהפדה מוסב על האב, אבל על האדון אין מצוה בדבר, שבעל כרחו היא נפדית (מהריט"א בשם תוס' חיצוניות).

ויש שאינם מונים פדיית אמה העבריה במנין המצוות, שדין הוא זה ולא מצוה (עפ"י רי"פ פרלא לספר המצוות לרס"ג לא-תעשה צא בדעת בה"ג ורס"ג. ומה שנקטו 'מצוה' – אגב 'מצות יעידה', וכמו שפירש הראב"ד (בכורים יב) שאין עריפת פט"ח מצוה אלא נקטו 'מצוה' אגב פדייה בשה).

*

והנה ענין פדיון פטר חמור בשה הוא ענין עליית מחשבות זרות ורעות מעין הטובות, כי באו אל קרבנה, ובאמצע מחשבה טובה עולה איזה מחשבה זרה ממינה, שכבר הוריד אותה ורצונה להתעלות – כענין גלות מצרים שהיה על אהבה זרה, כידוע בספר הזוהר וכתבי האר"י בכל עניני שובבי"ם, ואחרי הגאולה מאתם ממצרים אשר בשר חמורים בשרם וגלות חומר ולבנים, ציונו הש"י בפדיון פטר חמור, שהוא ראשית חמור, שהיא האהבה, שהוא ראשון לחדשים ושבעת ימי הבנין שבישראל הנקראים 'בכור', ומצותה לפדותה בשה לכהן, שהוא חסד, ולהעלות כל החסדים ואהבות בלתי לה' לבדו.

ואם לא תפדה וערפתו – שהוא לכלות אותו, שהוא דרך העורף והקליפה, שלא להשתמש בו כלל, אם אינו יכול לכוין לשם מצוה לבד ולא להנאת עצמו, כענין מצוה ביבום יותר וכו', לדעת את ה' בכל דרכיו משכיל כיר"א. ולפי שהוא הפסיד ממונו של כהן, שהוא הכניס אהבות החוצה, לפיכך יופסד בו. וה' יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, בכל דרכיו דעהו.

(מתוך ספר פרי הארץ לר"מ מוויטבסק, פרשת בא)

פרק שני – 'הלוקח עובר פרתו'

'הכהנים והלויים חייבים, שלא נפטרו מבכור בהמה טהורה...'. הכהן מפרישו ומעכבו לעצמו ואינו חייב ליתן לכהן אחר, שהרי בשל אחרים הוא זוכה, בשל עצמו לא כל שכן?! (עפ"י אור זרוע ח"א תצא; טשו"ע י"ד שכ, א). ומקריב דמו ואימוריו ואוכל שאר הבשר בתורת בכור (רמב"ם בכורות א, ז). והלוי נותנו לכהן ככל שאר ישראל (אור זרוע שם). ויש אומרים שאין הלוי חייב בכך (ע' מהרי"ט אלגוזאי לעיל ג: וכן פירש הר"ח הליר גרסה אחת בספר המצוות לרמב"ם (עט) שאין הלויים חייבים במצוה זו – כלומר בנתינה לכהן).

'ישראל שנתן מעות לעובד כוכבים בבהמתו בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה וחייבת בבכורה,

ועכו"ם שנתן מעות לישראל בבהמתו בדיניהם אע"פ שלא משך – קנה ופטור מן הבכורה. כתבו

התוס' שתוספת 'חייב בבכורה' באה להורות שקנין זה שאמרנו, קנין גמור הוא מן התורה, ולא מפני הספק או מדרבנן. יש שהבינו מדבריהם שאילו היה זה קנין מדרבנן היה פטור מן הבכורה, והקשו הלא מבואר מכמה מקומות בש"ס שכל מקום שחל דין דאורייתא בדבר שקונוהו קנין דאורייתא, כמו כן חייב מדרבנן בקנין דרבנן. ומדוע כאן לא יתחייב עכ"פ מדרבנן כשקונה הבהמה בקנין דרבנן?

וכתב בגליונות קהלות יעקב: כיון שמן התורה עדיין הוא של הנכרי, הרי יש כאן 'יד נכרי באמצע' אפילו כלפי הדין דרבנן, הלכך פטור מן הבכורה.

ולכאורה נראה שאין הכרח לחידוש זה [שהלא סוף סוף מדרבנן קורא אני בו 'בישראל'], כי יש לפרש כוונת התוס' במה שכתבו 'או מדרבנן' כלפי הסיפא, שאילו היה זה קנין דרבנן לא היה פטור מבכורה כשהקנה לנכרי.

אך נראה שזה אינו, שהרי כשהקנה לנכרי אין יכול הישראל להוציאה בדיינים, וא"כ הרי מן התורה אין הבהמה ברשותו אלא ברשות הנכרי (ע' סברה זו באחיעזר ח"ב טז, א), ושוב יש לו להיפטר מן הבכורה שהרי מן התורה רשות גוי עליה, ואעפ"י שאינה של הנכרי מהתורה [אם קנין דרבנן לא מהני לדאורייתא] הלא אפילו משכון שביד גוי שיש לו זכות תפיסה בו, פוטר מן הבכורה (ע' להלן טז:), כל שכן זה שלגמרי הוא ברשותו. [גם נראה שעכ"פ בעלות ישראל נפקעה מהתורה, אם מדין הפקר ב"ד הפקר או מדין יאוש, והלא שנינו בתוספתא שבהמת פטורה מן הבכורה]. ועל כן מוכח שדברי התוס' מוסבים על הרישא, לומר שאילו היה זה קנין דרבנן, לא היתה חייבת בבכורה.

ועל כל פנים משמע לכאורה מהתוס' שקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, שאם כן הלא גם אילו היה זה קנין מדרבנן, היה מועיל לחייב או לפטור מן הבכורה מדין תורה. (וע' במובא ביוסף דעת ב"מ יב. שנראה שלדעת התוס' שם קנין דרבנן מהני לדאורייתא).

'מאי בדיניהם, אי נימא בדיניהם דגופיה דאתי בקל וחומר...' מכך שלא פרוש 'בדיניהם' – בדיני

הגויים שהם נוהגים בהם, נראה לשמוע שדיניהם אינם מועילים לענין בכורה [והוא הדין לענין מכירת חמץ] כיון שהדבר נוגע לאיסור והתר של ישראל (כן כתב להוכיח מכאן מהר"ם מינץ פב). וכן הוכיח המגן-אברהם (תמח סק"ד) מכאן ומעוד מקומות. והעיר על משאת בנימין שכתב לילך אחר מנהג דיניהם.

וכן כתב הרמב"ן בתשובה (רכה). מובאת במחנה אפרים הל' קנין מעות ט) שאפילו נהגו לקנות בכסף, אין ישראל נפטר מהבכורה עד שיתן לגוי בקנין המועיל על פי דין תורה.

ושמא יש לתרץ דעת המשאת-בנימין שאין משמע לגמרא לפרש כן, שא"כ מדוע נקטה הברייתא מעות בלא משיכה דוקא, הלא הוא הדין במשיכה ללא מעות או בכל קנין אחר. וע"ע חו"א ב"ק יב.

(ע"ב) 'הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן דאמר דבר תורה מעות קונות משיכה לא...' מו"מ בדברי רש"י

ותוס' בטעמו של רבי יוחנן, אם ממשמעות הכתוב 'או קנה' גרידא, או למד הדיוט מהקדש – ע' במובא ביוסף דעת ב"מ מז:

'לעמיתך אתה מחזיר אונאה ואי אתה מחזיר אונאה לכנעני. לכנעני מאל תונו איש את אחיו

נפקא...' נראה שלא נתמעט אלא מדין החזרת אונאה אבל להונתו במכוון – אסור, והלא אפילו סתם גניבת דעתו אסורה (כבחולין צד, וכן פסקו כל הפוסקים). וכן כתב בשו"ע הגר"ז (הל' אונאה יא, וכ"ה ברש"ש).

[אמנם נראה שמ'לאו' דאונאה נתמעט, כיון שממועט הוא מהאמור בפרשה. וכן נקט בסברא פשוטה בספר אבן האזל הל' מכירה יב, א].

ואלו דברי הרמב"ם בפרוש המשנה (כלים יב, ז):

אמר השם יתברך בדין קנינו במוכר עצמו לעכו"ם או לעבודת כוכבים עצמה, כמו שבא בפרוש אמרו 'חשב עם קונהו'. ואו"ל: 'יכול יגלום עליו תלמוד לומר וחשב – ידקדק עמו בחשבון'. וענין יגלום – יערים עליו ויטעהו. ואמרו אם כן דברה תורה בעכו"ם שתחת ידך ק"ו בעכו"ם שאינו תחת ידך, אם החמירה תורה על גזלו של עכו"ם ק"ו על גזלו של ישראל.

וכן אינו מותר הבדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפים על העכו"ם. אמרו: 'אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם'. וכל שכן בדבר שיוכל לבא לידי חלול השם, שזהו חטא גדול והגעה לאדם תכונות רעות. ואלו הרעות כולן אשר ביאר הש"י שהוא יתעב אותם ויתעב עושה. אמר: כי תועבת ה' אלקיך כל עשה אלה, כל עשה עול...!

'הניחא למאן דאמר גזילו אסור, היינו דאצטריך קרא למישרי אונאה...'. משמע שהאומר 'גזילו אסור' – מן התורה הוא, שהרי אנו מצריכים לדרוש מן הכתוב למעט אונאה. וכן כתבו הרבה פוסקים (ש"ך חו"מ שח, ב; ועוד פוסקים באה"ע כח, א).

ואולם יש שכתבו בדעת הרמב"ם שאינו אלא מדרבנן [כשאין חילול השם בדבר]. וכבר תמהו על דבריהם מסוגיתנו (כן תמה הגרעק"א בחו"מ שנט, והמחנה-אפרים הל' גזילה ג, בהשמטות שבסוף הספר). ונראה להוכיח מכאן שגם אותם הפוסקים שכתבו שהוא מדרבנן, לא אמרו כן אלא מצד 'לא תגזול', אבל קיים איסור תורה בדבר משום 'חשב עם קונהו', כמו שנתבאר ביוסף דעת ב"ק קיג. וב"מ פז. עוד בעניני גזל הגוי, הפקעת הלוואתו והשבת אבדתו – בב"ק שם.

'אלא אי סבר לה כמאן דאמר גזילו של כנעני מותר אונאה מיבעיא? אמרי, כי סבר לה כמ"ד גזילו מותר על כורחיה כרבי יוחנן ס"ל'. ואם תאמר, מדוע לא נפרש שהכתוב בא למעט גר תושב שגזלו אסור אבל אונאתו מותרת מפני שאינו בכלל 'אחיו' (כמבואר בב"מ עא. לענין הלוואתו ברבית. וכן מיעטו בספרי (דברים טו) גבי שמיטת כספים 'אחיו' – פרט לגר תושב).

יש לומר מפני שפשוט לגמרא שאונאת גר תושב אסורה, ככתוב 'וגר לא תונה'. ופירש ראב"ע שהכתוב מדבר בגר תושב. וכן אמרו במסכת גרים (ג) ובירושלמי (בבמות ריש פרק הערל) שאסור להונותו (וי"א מהכתוב בסדר כי תצא 'לא תוננו'. ע' במפרשי הירושלמי שם. ואולם בגטין מה. אמרו שאין הכתוב הזה מדבר בגר תושב אלא בעבד שברת. אך צ"ע ברש"י ערכין כט. שהביא מהגמרא בגטין שהכתוב מדבר בג"ת). וצריך לפרש (לפי המבואר לעיל) שלא רק שאסור לכתחילה להונותו אלא גם בדיעבד אונאתו חוזרת כבישראל. וכן הוכיח החזו"א (ב"ק י, ו) – אך כתב שזה רק כאשר בדיניהם מחזירים, אבל אם בדיניהם אין מחזירים, גם ישראל אין מחזיר לו.

'הכא במאי עסקינן, שקיבל עליו לדון בדיני ישראל. אי הכי מעות למה לי...'. יש מן הפוסקים שכתבו שיש תוקף להתחייבות הצדדים על קנין מסוים שיועיל לחייבם, אף על פי שאותו קנין אינו מועיל מצד הדין [עכ"פ במעשה קנין המועיל במקום אחר]. כן הכריע בקצות החושן והוכיח זאת מסוגיתנו (קצח סק"ג – עפ"י הרמ"א שם ה).

והש"ך (שם סק"י. ועב"ח וט"ז) פקפק בדבר זה והביא מדברי הריטב"א (בקדושין לב) שאין מועילה התנאה כזו.

ולדעה זו פרש החזו"א (בכורות יח, ה) את סוגיתנו, כיצד מועילה קבלת הנכרי לדון בדיני ישראל; שקבלתו היינו מחילת זכותו, שנתחייב שלא יוכל לתבוע את בעל דינו כל שבדין ישראל נחשב קנין. הלכך באופן זה הכל מודים שמועילה משיכה, שאינו מקנהו שום דבר אלא מחל לו שלא יוכל להוציאו מידו. [וצדד שם אם גם בישראל הדין כן, שתועיל מחילה זו לשני להשתמש בחפץ].

[ואפשר – כתב החזו"א – מדובר שרק הנכרי קיבל עליו דיני ישראל לטובת בעל דינו, אבל הישראל לא קיבל עליו דיני ישראל לטובת הנכרי, ואעפ"כ אם קיבל מעות ולא משך נוטל הנכרי את מעותיו, אעפ"י שביד ישראל לקיים המקח, מכל מקום כיון שיש לו רשות לבטל המקח שהרי לא משך [וגם אין בו משום מחוסר אמנה – כיון שהתנה] – יוכל הלה לבטל].

בספר מחנה אפרים (קנין מעות ט) הקשה מדוע הצריכו הפוסקים להקנות הבכור לנכרי בכסף עם משיכה כדי לצאת מידי ספק (כדלהלן בסמוך), והלא אפשר להתנות עם הנכרי שיקנה במשיכה כדיני ישראל, כמבואר בסוגיא.

ונראה לכאורה דלא מביעיא למש"כ החזו"א שאין מועילה התנאה זו אלא למחול זכות תביעתו, א"כ אין כאן קנין המועיל לפטור מן הבכורה. אלא אפילו לפי הדעה הראשונה נראה שאין הקנין מועיל אלא כהסכם הסוחרים ('סיטומתא'), הלכך יתכן שאינו מועיל לפטור מבכורה דאורייתא. ורק לענין החזרת ע"ז אמרו בגמרא לחומרא שאם קיבל לנהוג כדיני ישראל, מועילה משיכה ששוב אין יכול הישראל להחזיר.

וע"ע בשו"ת פרי יצחק ח"א סוס"י מז; חדושי ר' מאיר שמחה קדושין כו.

להלכה נחלקו הראשונים האם משיכה קונה בנכרי (כן פסק רב האי גאון, בה"ג, סמ"ג (עשרין ריא) רמב"ן (בהלכותיו כאן ובע"ז עא), ר"ת, תוס' (כאן ובב"מ מח וע"ז עא) ורא"ש [אלא שכתב שהדרך המחזורית לקנות בכסף עם הקניית המקום, וכן אפשר לעשות כסף ומשיכה]; שו"ת מהר"ם מינץ לד; טשו"ע יו"ד קמו, ג – כר' יוחנן) או מעות (כן דעת רש"י – ע' לעיל ג: קדושין יד: וע' גם רד"ה רבינא, ועוד – עפ"י הסוגיא בב"מ מח וע"ז סג, שהלכה כריש לקיש שישראל קונה במשיכה. וע' גם הג"א רפ"ה דע"ז. ושיטת ר' חיים (עתוס' ב"מ מת. ד"ה נתנה) שהלכה כרבי יוחנן שישראל קונה בכסף, אבל גם עכו"ם קונה בכסף [ואולם לא כתב כן אלא בדרך 'אפשר'. מהר"ם מינץ לד]). או שניהם מועילים (רמב"ם זכיה א, יד [עפ"י הסוגיא בע"ז, דלא כסוגיתנו. מגיד משנה]. וי"א שכן היא גם דעת הר"ף ור"ח [עפ"י אמת ליעקב ב"מ מז]. ואפשר שכן היא דעת הרמב"ן – שפרש כן בדעת אמיר, שמיעוט 'עמיתך' בא לומר שבעכו"ם מועיל זה או זה. וע' גם בחדושי לע"ז עא).

וכתבו הפוסקים שיש לחוש לשתי השיטות, הלכך מכירת בכור לנכרי או מכירת חמץ – יש לעשותה לכתחילה במשיכה ובכסף (עפ"י מרדכי ב"מ פ"ד סי' שב; הגהות אשר"י רפ"ה דע"ז ותוס' שם עא. ד"ה רב אשי [וערא"ש כאן]; מהרי"ל; יו"ד שכ, ו).

וע' במשנה ברורה (תמח סק"ז) שבמשיכה לבד יוצא בזה לרוב הפוסקים (וכ"כ הרמ"א בתשובה פו. וכ"כ הט"ז יו"ד שכ סק"ח. וע' גם בהגר"א חו"מ קצד סק"א), אם כי ודאי צריך את שניהם לענין דינים דאורייתא. [בדיעבד הקל שם לענין חמץ שעבר עליו הפסח, כשעשה משיכה לבדה. אך יש אומרים דוקא לענין דין דרבנן, אבל לענין בכורה דאורייתא וכד' – לא נפטר. כן כתב הש"ך (ביו"ד שכ סק"ח). וכבר הורה בתרומת הדשן (תשו' חדשות נט. וע"ש פסקים וכתבים סי' ער) על ישראל שקנה פרה מן הנכרי ולא משך אלא נתן מעות, שאעפ"י שלפי דעת רוב הפוסקים לא קנה – אין להקל בדבר, כיון שלפי דעת רש"י נתחייב בבכורה. ויש מקילים בדיעבד אף לענין דאורייתא (עפ"י שו"ת הרמ"א שם; ט"ז יו"ד שכ, ח. וע"ע פתחי תשובה יו"ד שכ, ו; חק יעקב ושו"ע הגר"ז או"ח תמח].

וע"ע במובא לעיל (ג): משו"ת אגרות משה שפסק בשעת הדחק שיש לסמוך על קנין כסף וחצר אף ללא משיכה, שמועיל עכ"פ אחד מהם לדעת רוב הפוסקים. וע"ע שבט הלוי ח"י קונטרס הקדשים יח. (ויש מן הקדמונים שכתב שבשעת הדחק שא"א למשוך, יעשה קנין כסף וחליפין – עפ"י תרומת הדשן ער. וע"ע בית הלוי ח"א כא. ובאו"ז (בפסקי ב"מ קמו-ו ובמרדכי שם שב) כתב שבמכירת עובר שא"א למשוך, מועיל כסף. ואולם דעה זו יחידאית לגבי שאר הפוסקים. מהר"ם מינץ לד).

והמשנה-ברורה (תמז סק"ט) כתב לענין מכירת חמץ, שבשעת הדחק שא"א לו למשוך יעשה קנין עם

הנכרי כדרך הסוחרים; תקיעת כף או מסירת מפתח וכדו' (והביא בשעה"צ שם את דעות הפוסקים שאף לכתחילה עושה כן). ויש אומרים לעשות קנין אגב.

ע"ע באריכות: שו"ת מהר"ם מינץ לד לה; פתחי תשובה שכ"ס ק ד ה; שו"ע הגר"ז סוף הל' פסח; קצות החשן קצד סק"ג; בית הלוי ח"א כא"כב; פרי יצחק ח"א מז; חזו"א יו"ד נג, לא ובכורות יח; שו"ת אור לציון חו"מ ה; (וכר יצחק ח"ב כד). וראה עוד במובא ביוסף דעת ע"ז עא.

דף יד

יעושי' תמורה. מובא בשם הגר"ח מבריסק (ע' קובץ הערות לגר"א וסרמן נד, ג) שמכך שקדשים שהוממו עושים תמורה, מוכח שבעצם לא פקעה מהם קדושת הגוף אלא אפשרות הפדייה היא המהוה סיבה המפקעת את קדושת-הגוף מהם, אבל אין זו הפקעה עולמית אלא בכל שעה ושעה שאפשר להיות להם פדיון – פוקעת קדושת הגוף. ומשום כך עושים תמורה, כי מצד עצמם יש בהם קדושת הגוף, ודבר אחר הוא המונע.

בוה הסביר הגרא"ו מה שקדשים שהוממו ונשחטו, לפי הדעה שטעונים 'העמדה והערכה' ואי אפשר לפדותם – יש בהם מועל אחר מועל (מעילה יט). והלא על ידי השחיטה לא נתרבתה להם שום קדושה, ומדוע חזר להיות דינם כקדשי מזבח הקדושים בקדושת הגוף? – אלא משום שפקיעת קדוה"ג אינה בעצם אלא מפני אפשרות הפדיון בהוה, וכיון שנשחטו ואינם בני פדיון ממילא חוזרים להיות כעצם דינם, כשאר קדושת הגוף.

ובספר בית ישי (קלה, ב) חלק על דרך זו בהבנת דברי הגר"ח, ונקט שם שקדשים שנשחטו אכן אין בהם מועל אחר מועל. ע"ש. ופרש בדרך הפוכה; אפשרות הפדיון היא היא הסיבה הגורמת לחול קדושת הגוף על בע"מ, שכיון שאמרה תורה לפדותו ולהקריב דמיו נמצא שעדיין הוא עושה מעין מלאכתו הראשונה, ע"ש באורך. וע"ע בחידושי הגר"ח הלוי הל' איסורי מזבח ג, י. ובהערות החזו"א ב'גליזנות'.

'...מסייע ליה לרבי אליעזר דאמר קדשי בדק הבית אסורין בגיזה ועבודה...' כתב כשיטה מקובצת (ג) שהנידון הוא כאשר לא נהנה שוה פרוטה שאין לאסור משום מעילה. והנה מבואר בחולין (קלה) שאיסור גיזה ועבודה בקדשי בדק הבית – מדרבנן. ולפי זה משמע שלולא גזרה זו של גיזה ועבודה, אין איסור, אף לא מדרבנן, בשימוש בקדושת דמים בפחות משה פרוטה.

ובחדושי בית מאיר תמה הלא חצי שיעור אסור מן התורה. וכבר תמה כן המשנה למלך (ספ"ב דמעילה) על הכסף-משנה. וזה יש לישב לפי הדעות שאין חצי שיעור אסור אלא באיסורי אכילה. ולדעת הסוברים שה"ה בשאר איסורים, אפשר להעמיד בגיזה ועבודה שאין שם הנאה כלל, כגון שגוזז ועובד עבור ההקדש. ואם נפרש כך גם בכונת השטמ"ק, שוב אין לשמוע מכאן הטר הנאה בפחות משה-פרוטה. ע"ע במובא ביוסף דעת חולין קלה.

(ע"ב) רבי אלעזר מתני חייב ומוקי לה בבמת יחיד. בספר משך חכמה (שפטים יז, א) פירש שרבי אלעזר היה שונה ברישא חייב ובסיפא פטור [שהרי התנא מנגד ולא משהו], לכן העמיד ר' אלעזר בשוחט בבמת יחיד, ובמום קל כגון דוקין שבעין (כדלהלן טז), הלכך ברישא שקדם מומם להקדשם ואילו העלם למזבח – ירדו, לפיכך הרי זה בכלל 'תועבה' ונכלל בלא תזבח לה"א שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע, כי תועבת ה"א הוא [וכתוב זה נאמר על במת יחיד, כמו שדרש ר' אלעזר], אבל כשקדם

א. נדמה פטור ממעשר בהמה. ואפילו דומה במקצת סימנים לאמו. (תחת תחת מקדשים. ואינו כבכור לענין זה).

הרמב"ם השמיט זאת. ובשפת-אמת צדד שהרמב"ם נקט להלכה שנדמה חייב במעשר, וסובר שתירוץ הגמרא כאן דיחוי בעלמא הוא. ע"ש.

ב. בהמת שביעית פטורה מן הבכורה (לאכלה אמרה תורה, ולא לשרפה, והרי אימורי הקרבן נשרפים. והרמב"ם פירש לימוד אחר). וחייבת במתנות (שהן בכלל לאכלה).

ג. עיסת שביעית חייבת בחלה (לדרתיכם), והאוכל ממנה עד שלא הורמה חלתה – במיתה. משמע בגמרא שאם נטמאה חלה – דינה בשרפה כשאר חלה טמאה.

ד. הערכין – כשעתן, כלומר שעת הערך; שאם נשתנה גילו בזמן התשלום – משלם כפי שעה שנדר (רש"י).

זמן מצות פדיית פטר חמור, לכתחילה ובדיעבד – נתבאר לעיל י.

דף יג

יז. מצות פדיית פטר חמור ומצות עריפתו, איזו מהן קודמת? אלו מצוות נוספות אינן אמורות לכתחילה אלא כאפשרות חילופית?

מצות הפדייה קודמת למצות עריפה (אם לא תפדה וערפתו).

מצות יעידה (של האדון לאמתו העבריה) קודמת למצות הפדייה (שפודה עצמה ויוצאת. אשר לא יעדה והפדה).

מצות היבום קודמת למצות חליצה, ככתוב – בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה. ועכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו: מצות חליצה קודמת.

העמידו (ביבמות לט) משנה זו כאבא שאול, אבל חכמים אומרים יבמה יבא עליה מכל מקום. ולכן אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק: חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה, כי סברו לבסוף כרבנן.

הרי"ף והרמב"ם פסקו כחכמים, ורבנו תם פסק כאבא שאול. וכן חזר ופסק רבנו חננאל.

מצות הגאולה (של המקדיש שדהו) – באדון, הוא קודם לכל אדם (ואם לא יגאל ונמכר בערכך).

בזמן הזה, כיון שפודים לכתחילה על שוה פרוטה ואין להקדש הפרש אם יפדה הבעלים או אחר – אין אמור דין זה (עפ"י תוס' ערכין כז).

מצות הקדימה בכל אלו, אין כופים עליה אלא נתנה תורה רשות להמנע מהן, שהרי נאמר בהן אם לא. ורק בגאולת אדון שנינו (בערכין כז) שכופים אותו לגאול – כדי שלא יבואו לידי תקלה אם יהנו ממנה (עפ"י תוס' ערכין כז. מנחת חינוך כג, כב).

פרק שני

יח. א. ישראל הקונה מן הנכרי מטלטלין או בעלי חיים, וכן נכרי הקונה מישראל – במה יקנו?
ב. האם יש בדברים ללא קנין משום מחוסרי אמנה, בישראל ובנכרי?

א. לדברי ריש לקיש משום רבי אושעיא, מעות קונות בגוי ולא משיכה; הן כשקונה הוא מישראל הן כשישראל קונה ממנו (וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך – עמיתך במשיכה, הא לנכרי בכסף). וקנין גמור הוא מן התורה, הלכך נכרי הנותן מעות לקנות בהמת ישראל – פטורה מן הבכורה. וישראל שקנה ממנו במעות – חייב בבכורה.

אמימר אמר: משיכה קונה בעובד כוכבים [אם משום שסובר כר' יוחנן שישראל קונה במעות מן התורה, וכשמיעטה תורה את הנכרי, מיעטתו מכסף, להיות קנינו במשיכה; אם משום שסובר שמשיכה קונה מן התורה (כריש לקיש), ומעמיתך ממעט דין אונאה לנכרי].

מבואר בסוגיא שאם הנכרי קיבל עליו לדון בדיני ישראל – ישראל הקונה ממנו, קונה במשיכה ולא במעות.

א. נחלקו הפוסקים האם הלכה כרבי יוחנן (תוס' ועוד) או כריש לקיש (רש"י). ויש אומרים ששניהם מועילים בנכרי, משיכה או מעות (רמב"ם ועוד).

ב. בדבר שאין שייך בו קנין כסף, כגון הזוכה מן ההפקר, לדברי הכל זוכה הנכרי במשיכה (עפ"י תוס' ע"ז ע"א).

וכן להפך; יש מי שכתב שבמקום שאין שייך משיכה, כגון ישראל המקנה לגוי עובר של מבכרת ואי אפשר למשוך העובר – קונה בכסף בלבד (עפ"י הגהות אשרי ב"מ פ"ד ח).

ג. משמע בסוגיא שאין חילוק בפעולת הקנין בין ישראל הקונה מגוי או להפך (עפ"י ש"ך קצד, א, דלא כהסמ"ע שכתב שישראל מגוי לדברי הכל קנינו בכסף).

ד. רבנו תם סובר שקנין חליפין מועיל בנכרי. ויש אומרים שאפילו לדבריו אין מועיל חליפין בגוי הקונה מגוי (ערש"ש קדושין ג). ויש מי שכתב שאפילו לרבנו תם, ישראל מגוי אינו קונה בחליפין, שאין הלה גומר בדעתו להקנות בכך (ע' בשו"ת מהרשד"ם חו"מ נט. ואולם מפשט דברי התוס' בסוגיתנו משמע שישראל קונה מגוי בחליפין). ויש חולקים על רבנו תם וסוברים שאין מועיל חליפין בנכרי (עש"ך כג סק"ל. וע' מו"מ בדבריו בקצות החשן קצה, א).

עוד נחלקו הראשונים אם יש לו קנין חצר או אגב. וכן י"א שמועיל בו כל קנין הנעשה כדרך הסוחרים.

ה. גם כשנתן מעט מהדמים – קנה (שו"ת מהר"ם לובלין לא, עפ"י הרא"ש בב"מ). יש מי שכתב שלדעת האומרים נכרי קונה בכסף, קונה אף בפחות משוה פרוטה (מנחת חינוך יא, ט).

ב. מבואר בסוגיא שגם לדעת האומר דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, שלכך אין לחזור מהסכם שנעשה אפילו ללא קנין – בנכרי אין לחוש לכך מפני שהם אינם עומדים בדיבורם.

דין קנין מטלטלין מהתורה, בכסף או במשיכה – ראה בפירוט בב"מ מז-מח.
הלוקח גרוטאות מעכו"ם ומצא בהן עבודה זרה – ע' בע"ז ע"א.